

KIRS ESZTER*

AZ ICTY ÁLTAL MEGALKOTOTT BŰNSZERVEZETI FELELŐSSÉGI KONCEPCIÓ ÉLETE ÉS REMÉLT HALÁLA**

A nemzetközi bűncselekmények közös vonásaként tartható számon, hogy többnyire szervezett keretek között, egy politikai cél vagy haditerü végrehajtása során követik el őket. Ebben a kontextusban a klasszikus elkövetői alakzatok, a tettes és társtettes, felbujtó és bűnszervező fogalma nem feltétlenül fedi le a fizikai elkövető tettének alapját és kontextusát képező célt kitűző és végrehajtását ellenőrző politikai és katonai vezetők tényleges felelősségét. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa által felállított ex-jugoszláv nemzetközi büntetőtörvényszék (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ICTY) alkotta bűnszervezeti felelősségi koncepció alkalmazásának célja, hogy a bűncselekmény elkövetésének alapját képező cél tervezéséért, létrehozásáért és végrehajtásának levezényléséért felelős összes politikai és katonai vezető büntethető legyen azokban az esetekben is, amikor a klasszikus felelősségi alakzatok keretében jelentős akadályokba ütközne a bűnösség bizonyíthatósága, esetleg ellehetetlenülne.

A következő sorokban a bűnszervezeti felelősségre (Joint Criminal Enterprise, JCE) vonatkozó joggyakorlatról lesz szó. Az olvasó megismerkedhet a nemzetközi büntetőjogban néhány évtizede jelenlévő bűnszervezeti felelősségi koncepció (1) kialakulásával és fogalmával, (2) a koncepció kapcsán tárgyalandó, második világháborút követő esetjoggal, (3) az ICTY vonatkozó joggyakorlatával és (4) a koncepciót érő szakértői kritikával, valamint ennek fényében a koncepció jövőjével kapcsolatos előrejelzésekkel. Bár a megtorlásra irányuló cél, mely a nemzetközi bűncselekmények kiötlőire, elrendelőire és tervezőire, az ezért felelős politikai és katonai vezetőkre irányul, legitim, a koncepció komoly aggályokat ébreszt a jogszerűség és az egyéni bűnösség alapelve szempontjából.

1. A BŰNSZERVEZETI KONCEPCIÓ KIALAKULÁSA ÉS FOGALMA

A második világháborút követő esetjogra datálhatók az első joggyakorló lépések, melyek a katonai és politikai vezetők felelősségre vonását célzó jogfejlesztést szolgálták a szervezet keretében történő bűnelkövetésért való felelősség vizsgálatával. A Nemzetközi Katonai Törvényszék (*International Military Tribunal, IMT*) 1945. augusztus 8-án elfogadott, Londoni egyezményhez csatolt Statútuma értelmében bűnszervezetnek minősülhetett egy szervezet, ha bármely tagja elkövette a Statútum

* Egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományok és Nemzetközi Kapcsolatok Kara, 1093 Budapest, Közraktár utca 4–6.
E-mail: kirs.eszter@gmail.com.

** A tanulmány az OTKA (PD 105832) posztdoktori kutatás keretében jött létre.

hatáskörébe tartozó bűncselekmények bármelyikét.¹ A Szövetséges Ellenőrző Tanács 1945. december 20-án kelt 10. számú rendelete (*Control Council Law No. 10*) pedig büntetendővé tette az IMT által bünszervezetnek minősített csoportosulásban való részvételt.² A rendelet szövege szerint a büntethetőség nem függött attól, hogy a kérdéses terhelt tudott-e a szervezet büntetőjogi kategóriába sorolható tevékenységéről. Ugyanakkor a rendeleten alapuló bírói joggyakorlatra nem volt jellemző a csoporthoz való tartozás objektív körülményén alapuló elmarasztalás. Az eljáró bírák figyelembe vették az egyéni bűnösség alapelvét, és hangsúlyozták, hogy elkerülendő a kollektív büntetés. Ennek jegyében csak azokat a terhelteket marasztalták el a bünszervezetben való tagság miatt, akik személyesen érintettek voltak, vagy tudtak a szervezet által folytatott, bűncselekményeknek minősülő tevékenységről.³

A kollektív bűnösséget magában hordozó alapkoncepcióként jelent meg az IMT Statútumában az angolszász jogrendszerekben gyökerező összeesküvés (*conspiracy*) fogalma is. A Statútum 6. cikkében egyrészt a béke elleni bűncselekmények elkövetési magatartásaként szerepel, másrészt az egyes bűncselekmények esetén alkalmazható felelősségi alakzatként. A részletek boncolgatása nélkül megállapítható, hogy az összeesküvés koncepcióját csak a béke elleni bűncselekmények vonatkozásában alkalmazták, feloldva ezzel a kontinentális jogrendből érkező és az angolszász megközelítést valló nürnbergi bírák közötti vitát. Az összeesküvés, mint általában, bármely bűncselekmény kapcsán alkalmazható felelősségi koncepció nem vált meghatározóvá a nürnbergi ítélezésben. Ugyanakkor a béke elleni bűncselekmények vonatkozásában felülírta a vezetői réteg felelősségét csökkentő „Führer-elvet”.⁴

A 2. világháborút követő esetjognál érdemes elidőzni a részletekre fókuszálva is a katonai és politikai vezetők csoportját célzó, napjainkban alkalmazott bünszervezeti felelősség értékelése során, azonban ezt megelőzően szükséges a koncepció aktuális fogalmával megismerkedni.

A bünszervezeti felelősség koncepcióját az ICTY Fellebbviteli Kamarája alkotta meg a *Tadić*-ügyben 1999-ben, és a koncepció további fogalmi fejlesztése is az ICTY intézményén belüli ítélezés során öltött formát. E felelősségi alakzatot nem nevesítették a Törvényszék Statútumában. Minthogy a Statútum maga nem nemzetközi szerződés, rendelkezései pedig nem eléggé cizelláltak, az állami gyakorlat és *opinio juris* feltérképezése, és ezáltal a Statútumbeli rendelkezések feltöltése tartalommal, az eljáró bírák feladatává vált. A szokásjog elkövetéskor fennálló szabályai azonban kötik a jogfejlesztő bírák kezét, azok korlátai között mozoghatnak

¹ Charter of the International Military Tribunal, London, 08 August 1945, Article 9.

² Control Council Law No. 10, 20 December 1945, Article II. (1) (d).

³ Antonio CASSESE: *International Criminal Law* (Oxford: Oxford University Press 2008) 34–35. Szolgáljon pl. erre az *IG Farben* ügy, melynek minden vádlottja kulcspozíciót töltött be a német gazdasági életben és iparban a második világháború előtt és alatt, és egy bünszervezet tagjaiként kezelték őket. A bírák ebben az esetben is megkövetelték az ügyészségtől, hogy bizonyítsa be az egyes vádlottakról, hogy személyesen érintettek voltak, részt vettek a per tárgyát képező bűncselekmények tervezésében, előkészítésében, és tudtak az agresszió büntervéről. Chantal MELONI: *Command Responsibility in International Criminal Law* (The Hague: T.M.C. Asser Press 2010) 25.

⁴ Elies van SLIEDREGT: *Individual Criminal Responsibility in International Law* (New York: Oxford University Press 2012) 23–26.

a nemzetközi büntetőjog hatékonyságának növelésén szorgoskodó, azonban jogalkotásra nem jogosult bírák.⁵

A bünszerkezeti felelősségi koncepció létrehozásának és a nemzetközi jogban való alkalmazásának célja, hogy a bűncselekmény elkövetésének alapját képező cél tervezéséért, létrehozásáért és végrehajtásának levezényléséért felelős összes politikai és katonai vezető büntethető legyen azokban az esetekben is, amikor például a parancsnoki felelősség bizonyítása jelentős akadályokba ütközne, esetleg ellehetetlenülne. A JCE koncepciója alapján, minthogy a közös terv kivitelezésére az összes érintett szándéka kiterjedt, a bünszerkezet minden tagja felelősségre vonható a vád tárgyát képező nemzetközi bűncselekmények elkövetéséért, függetlenül attól, hogy a személyes funkciójuk mi volt a terv véghezvitelében. Amennyiben a terhelt osztotta a bünszerkezet tagjainak közös bűnterv végrehajtására vonatkozó szándékát, felelőssé tehető bármely, a bűnterv végrehajtási körébe eső bűncselekményért, és a bünszerkezet tagjai egyenlő mértékben felelősek.

Duško Tadić a Szerb Demokratikus Párt tisztviselője, a párt Kozarac községi szervezetének vezetője volt. Kozarac a boszniai Prijedor körzetben található. Tadić a nem szerb lakosság Prijedorból való eltávolításában vett részt. Kozarac község 1992-es megszállása során közreműködött a helyi civil lakosság koncentrációs táborokba való szállításában. A Prijedor régióban található Omarska, Keraterm és Trnopolje táborokban a civil fogvatartottak súlyos testi sértés, nemi erőszak, kínzás és kivégzések áldozatává váltak. Tadićot háborús és emberiség elleni büntettek címén ítélték 20 év szabadságvesztés büntetésre.

Az első fokon eljáró kamara megállapította, hogy Tadić részt vett a Prijedor körzetben található Jaskiçi és Sivçi falvak elleni támadásban, ugyanakkor felmentette a vádlottat öt személy Jaskiçi-ben való megölése ügyében. A kamara döntését azzal indokolta, hogy nem vált bizonyítottá, hogy a vádlott személyesen érintett lett volna az emberölés elkövetésében. A Fellebbviteli Kamara ezzel szemben úgy látta, hogy a vádlott felelős volt az emberölés elkövetéséért a bűncselekmények hátterében húzódó közös bűnelkövetési szándék alapján, mely kirajzolta a Tadić részvételével működő bünszerkezet kontúrjait.

A *Tadić*-ügyben ítélező Fellebbviteli Kamara három típusát különböztette meg a bünszerkezeti felelősségnek: a felelősségi alakzat *alap*, *szisztematikus és kiterjesztett* formáját. Ez a tagolás a koncepció továbbfejlesztésének alapját képezte az azt követő joggyakorlatban. Tette ezt a Kamara szokásjogi alapokra, elsősorban a II. világháborút követő esetjogra hivatkozva.

A három felelősségi alakzat fogalmát az angolszász jogrendszerekben alkalmazott *actus reus* (bűnös tett) és *mens rea* (bűnös tudat) szempontjából lehet értelmezni. A három felelősségi forma megállapításához azonos *actus reus* bizonyítása

⁵ Lásd erről Alexander ZAHAR: „Civilizing Civil War: Writing Morality as Law at the ICTY” in Bert SWART – Alexander ZAHAR – Göran SLUITER (szerk.): *The Legacy of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia* (Oxford: Oxford University Press 2011); HOFFMANN Tamás: „The Gentle Humanizer of Humanitarian Law – Antonio Cassese and the Creation of the Customary Law of Non-International Armed Conflict” in Carsten STAHN – Larissa van den HERIK (szerk.): *Future Perspectives on International Criminal Justice* (The Hague: T.M.C. Asser Press 2010).

szükséges, melynek konjunktív elemei a következők: a) személyek sokasága, akikből a bűnszervezet felépül; bármilyen katonai, politikai vagy adminisztratív struktúra szükségessége nélkül (a bűnszervezet összes tagja nem feltétlenül azonosítandó, és nincs kikötés a tekintetben, hogy a bűnszervezet személyek mekkora sokaságából, hány tagból kell, hogy álljon), b) közös cél vagy terv léte, amelyet nem szükséges formális megállapodásba foglalni (a körülmények is szolgálhatnak ennek bizonyítékául⁶), és amely magában foglalja olyan bűncselekmények elkövetését, amelyekre a Törvényszék joghatósága kiterjed; a bűnterv földrajzi és időbeli kiterjedése, illetve az áldozatok általános azonosítása, c) a terhelt részvétele a bűnszervezetben, amely megvalósulhat bűnsegédlet vagy a közös cél megvalósításában való egyéb részvétel formájában (a részvételnek nem kell esszenciálisnak, azonban jelentősnek kell lennie a bűncselekmény kivitelezése szempontjából).⁷

Az *actus reus* bizonyításának nehézségeiből adódóan különös hangsúlyt nyer e felelősségi koncepció fogalmi keretei között a tudati elem. Másfelől a *mens rea*, ami alapján különbséget lehet tenni a három felelősségi alakzat között: a) *Az első, alap* bűnszervezeti alakzat (JCE I) esetében a csoport tagjai közös szándékkal cselekednek, szándékuk kiterjedt az adott bűncselekmény elkövetésére. b) *A második, szisztematikus* alakzat (JCE II) esetében a csoport tagja, az érintett vádlott tudott a jogsértő intézményrendszer létéről (melyre lehet következtetni a hivatalos beosztásából, a jogsértő rendszerben, fogvatartási helyen tett látogatásai számából, akár az ott működő személyekkel való kapcsolatából); és szándéka kiterjedt az intézményrendszer működésének elősegítésére, fenntartására. c) *A harmadik, kiterjesztett* alakzat (JCE III) a közös bűnterven kívül eső bűncselekményekért való felelősségre vonatkozik. Ebben az esetben szükséges annak megállapíthatósága, hogy a vádlott szándékosan vett részt a bűnszervezet tevékenységében, előmozdította a közös terv kivitelezését. Előrelátható, a közös terv kivitelezésének természetes következménye volt, hogy a csoport valamely tagja el fogja követni az adott bűncselekményt, és a vádlott tudatosan vállalta ennek kockázatát, a bűnszervezetben való közreműködését folytatta.⁸

Az ICTY Fellebbviteli Kamarája a harmadik, kiterjesztett bűnszervezeti alakzat alapján mondta ki Duško Tadić felelősségét a Jaskići-ben történt emberölések ügyében. A Kamara arra a következtetésre jutott, hogy a vádlott részt vett a falu elleni támadásban azon fegyveres csoport tagjaként, melynek fő célja a nem szerb lakosság eltávolítása volt a Prijedor régióból. A vádlott tisztában volt azzal, hogy a terv megvalósítása könnyen vezethet emberöléssel járó esetekhez, és tudatosan vállalta ennek kockázatát.⁹ A Kamara indoklása szerint a pusztán bűnsegédlet címén való

⁶ Pl. a *Blagojević és Jokić* ügyben eljáró elsőfokú bírói tanács szerint a közös tervet bizonyította, hogy Srebrenicában nem lehetett volna néhány nap alatt több ezer embert fogságba ejteni, megölni és tömegsírokba temetni előzetes tervezés, előkészítés és koordináció nélkül. *Prosecutor v. Blagojević and Jokić*, no. IT-02-60-T, Trial Judgment, 17 January 2005, para. 721.

⁷ *Prosecutor v. Tadić*, no. IT-94-1-A, Appeal Judgment, 15 July 1999, para. 227.

⁸ *Prosecutor v. Tadić* (7. lj.) para. 228; *Prosecutor v. Kvočka and Others*, no. IT-98-30/1-A, Appeal Judgment, 28 February 2005, para. 83; *Prosecutor v. Vasiljević*, no. IT-98-32-A, Appeal Judgment, 25 February 2004, para. 101; *Prosecutor v. Stakić*, no. IT-97-24-A, Appeal Judgment, 22 March 2006, para. 87.

⁹ *Prosecutor v. Tadić* (7. lj.) para. 230–234.

felelősségre vonás nem felelt volna meg a vádlott szerepének, melyet a bűncselekmény elkövetésében játszott. Hangsúlyozta, hogy súlyosabb ítélet kidolgozása szükséges azokra nézve, akik valamilyen módon lehetővé tették a fizikai elkövetők számára a bűncselekmény megvalósítását.¹⁰

A legfontosabb különbség aközött, hogy valaki bűnsegéd vagy a bűnszervezet tagja, hogy a bűnsegéd nem szükségszerűen osztja az elkövető szándékát, és annak bizonyítására sincs szükség, hogy létezik közös tervük vagy céljuk. Következésképpen, a bűnszervezet tagjai tettesi felelősséget viselnek, míg a bűnsegéd felelőssége járulékos jellegű. Ezért ez utóbbiak büntetethősége is kisebb mértékű, mint a bűnszervezet tagjaié.¹¹ Mindemellett, amennyiben a bűnsegéd támogatása különösen hosszú ideig tart, vagy egyre jelentősebbé válik a bűnszervezet működésének fenntartásában; valamint attól az időponttól kezdve, amikor a bűnsegéd már osztja a bűnszervezet közös célját, társtettessé válik.¹²

Bár a megtorlásra irányuló cél, mely a nemzetközi bűncselekmények kiöltőire, elrendelőire és tervezőire, az ezért felelős politikai és katonai vezetőkre irányul, legitim, a koncepció komoly aggályokat ébresztett a joggyakorlatot kritikus szemmel követő szakértői közösségben már csak abból a tényből adódóan is, hogy bírói döntés nyomán született, Statútumbeli alapja nincs. Továbbá a vonatkozó szokásjogi alapú érvelések nem meggyőzőek, és ezzel együtt a koncepció az egyéni bűnösség alapelvével összeegyeztethetetlen mértékben terjesztette ki a büntetethőség határait. Sliedregt például összességében találja következetlennek a koncepció elméletét és gyakorlatát is, melynek gyökerét a gyenge elméleti alapokban jelöli meg.¹³ Az ő és más jogtudósok, joggyakorlók kritikai észrevételeinek részletei ki fog rajzolódni az olvasó előtt a következő sorokban.

A *Tadić*-ügyben eljáró Fellebbviteli Kamara teleologikus értelmezése szerint a Törvényszék Statútumának és működésének célja a joghatóság kiterjesztése mindazokra, akik a nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértéséért felelősek. Hozzáfűzte, hogy a nemzetközi bűncselekményeket általában egyének egy csoportja követi el egy közös bűnterv végrehajtásaként, és a csoport csupán néhány tagja tényleges, fizikai elkövető. Ebből adódóan, a Kamara értelmezése szerint, a Statútum megengedi a felelősségre vonást azok esetében is, akik nem fizikai elkövetői a bűncselekményeknek, de a csoport tagjai, és hozzájárulnak a súlyos jogsértések véghezviteléhez.¹⁴

¹⁰ „Jelen körülmények között kizárólag azt az elkövetőt felelősségre vonni, aki ténylegesen véghezvitte a bűncselekményt, azt jelenti, hogy figyelmen kívül hagyjuk mindazok társ-tettesi szerepét, akik lehetővé tették a bűncselekmény elkövetését. Ugyanakkor, a körülményektől függően az, hogy az utóbbiakat csak mint bűnsegédeket és bűnrészeseket tesszük felelőssé, alábecsüli a bűnügyi felelősségük fokát.” *Prosecutor v. Tadić* (7. lj.) para. 192.

¹¹ Gunel GULIYEVA: „The Concept of Joint Criminal Enterprise and ICC Jurisdiction” *Eyes on the ICC* 2008-2009. 59.

¹² *Prosecutor v. Kvočka and Others*, no. IT-98-30/1-T, Trial Judgment, 02 November 2001, para. 284–285.

¹³ Elies van SLIEDREGT: „Perpetration and Participation in Article 25(3)” in Carsten STAHN (szerk.): *The Law and Practice of the International Criminal Court* (Oxford: Oxford University Press 2015) 506.

¹⁴ *Prosecutor v. Tadić*, no. IT-94-1-A, Appeal Judgment, 15 July 1999, para. 185–192.

Az ENSZ Biztonsági Tanács 808. sz. határozatában kérte fel a Főtitkárt, készítse egy jelentésbe foglalt javaslatot a Törvényszék felállításával kapcsolatban, annak Statútumát előkészítendő.¹⁵ A Főtitkár jelentésében – melyet a BT megerősített a Törvényszék felállításáról szóló 827. sz. határozatában – hangsúlyozta, hogy meggyőződése szerint minden egyént, aki részt vett a nemzetközi humanitárius jog súlyos megsértésének elkövetésében akár annak tervezésével, előkészítésével, akár végrehajtásával, felelősségre kell ezért vonni.¹⁶ Az ICTY felállításának és működésének célja tehát *minden* nemzetközi bűncselekmények tervezésében, előkészítésében és végrehajtásában érintett egyén felelősségre vonása. E cél nem minden esetben tűnt prioritásnak, azonban a JCE megalkotása háttérben húzódó vezérgondolat ez volt. A teleologikus értelmezésnek ugyanakkor határt kell szabnia a ténynek, hogy a Statútummal mélyen hatolt a Biztonsági Tanács az érintett államok szuverenitásába, az egyénekre nézve közvetlen kötelezettségeket keletkeztetve a büntetőjog területén. A legkevesebb, amire tekintettel kell lennie a Statútumot rugalmasan értelmező, ítélkező bírói tanácsoknak, hogy tiszteletben tartsák a büntetőjog területén irányadó, általános jogelveket, mint az egyéni bűnösség alapelve, melynek szempontjából aggályosnak tekinthető a bünszervezeti felelősségi koncepció a következőkben írtak szerint.

2. A BÜNSZERVEZETI FELELŐSSÉGI KONCEPCIÓ A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ ESETJOG FÉNYÉBEN

A fent írtak szerint, a *Tadić*-ügyben hozott döntés alapját a második világháborút követő esetjog vizsgálata és arra épülő analógia alkotta. Ennek elemzésére invitálom a következő sorokban az olvasót. Az alapgondolat tehát az volt a JCE létrehozása során, hogy a második világháborút követő eljárásokban is hasonló koncepció nyomán jártak el az ítélkező nemzeti hatóságok, miszerint ha két vagy több személy együtt cselekszik egy közös bűnterv végrehajtása érdekében, akkor bármelyikük által elkövetett bűncselekményekért elmarasztható a csoport összes tagja. Az analógia ily ködös kontúrokkal festve helytállóan tekinthető, azonban a részletekre összpontosítva, azok lényegesen eltérő képet mutatnak.

A JCE *első, alap*alakzata kapcsán hivatkozhatunk a *Georg Otto Sandrock és mások* ügyre, melyben a brit bíróság három német terheltet talált bűnösnek egy brit hadifogoly meggyilkolásáért „szervezetben” való elkövetés minősítésében. Ebben az esetben egyértelmű volt, hogy bár a vádlottak közül egy elkövető húzta meg a Hood pilóta életét kioltó ravaszt, és így bár eltérő szerepet játszottak a szándékos emberölésben, mindhárom vádlott jelen volt a kivégzésnél, és mindhármuk szándéka kiterjedt a brit katona megölésére. Ennek megfelelően társtettesként ítélték

¹⁵ S. C. Res. 808, 22 February 1993, U.N. Doc. S/RES/808 (1993), para. 2.

¹⁶ Report of the Secretary-General pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808, 03 May 1993, U.N. Doc. S/25704 (1993), para. 54.

el őket.¹⁷ Hasonlóképpen beszélt az eljáró katonai bíró „szervezetről” egy kanadai hadifogoly ugyancsak három német vádlott által elkövetett megölése, *Hoelzer és mások* ügyében, hangsúlyozva, hogy mindhárom terhelt tisztában volt azzal, hogy a hadifogoly adott helyre való mozgatásának célja a szándékos emberölés volt. Az *Einsatzgruppen*-ügyben pedig a Nürnbergben ülésző amerikai törvényszék jegyzete megindoklásában, hogy nemcsak a tettesek, de azok is büntetést érdemelnek, akik egy bűncselekmény elkövetésére szerveződő csoport tagjai. Számos második világháborút követő, egyéb állami hatóságok előtt zajló perben értékelték hasonlóképpen a csoportos elkövetést, ugyanakkor jellemzően nem valamiféle közös célra épülő bűnszervezetre, hanem egyszerűen társtettségére hivatkoztak.¹⁸

A JCE *második, szisztematikus* alakzata tekintetében elsősorban az amerikai bíróság által tárgyalt *Dachau koncentrációs tábor* és a brit bírák által megítélt *Belsen*-ügyekre hivatkoztak a joggyakorlók és a téma szakértői. Ezekben az ügyekben a terhelték különböző pozíciókat töltöttek be a koncentrációs táborok hierarchiájában a táborparancsoktól az egészségügyi munkatárson és örökön keresztül az adminisztratív személyzetig.¹⁹ A vád szerint a fogvatartottak megölésére és velük szemben tanúsított embertelen bánásmódra irányuló közös bűnterv nyomán cselekedtek. A közös bűnterv bizonyításához nem volt szükség egy megállapodás vagy akár a különböző terhelték közötti kapcsolat bizonyítására, minthogy adott volt egy kegyetlenkedést célzó rendszer, melynek működéséhez mind aktívan hozzájárultak. Ezt a megközelítést át is vette az ICTY.²⁰ Az ügyészség három tényezőt azonosított a *Belsen*-ügyben, melyek bizonyítása szükséges a büntethetőséghez: (1) egy fogvatartottakkal való embertelen bánásmódot szolgáló szervezett rendszer, (2) a terheltnek a rendszer természetére kiterjedő tudata, (3) a terhelt aktív közreműködése a rendszer fenntartásában. Nyilvánvaló az átfedés e hármas követelményrendszer és a JCE II megállapíthatóságának feltételei között. Másfelől e felelősségi alakzat kapcsán is megállapítható, hogy az alapalakzathoz hasonlóan ezekben az ügyekben is társtettségéről szóltak az ítélkező bírói fórumok. A bűnös tudat szempontjából a *Belsen*-ügyben eljáró katonai bíró hangsúlyozta, hogy abból a tényből, hogy a terhelt a koncentrációs tábor személyzetének tagja volt, automatikusan nem vonható le a következtetés, hogy bűnös háborús bűncselekmények elkövetéséért. (Egyszerű logikával beláthatóak az ezzel ellentétes megközelítésben rejlő veszélyek: például a hatóságok által megbízott fotós, akit bizonyos helyszínekre engednek a tábor területén, hogy propagandacélból készítsen képeket, felelősségre vonható lenne a tábor általa nem látott területén elkövetett emberölésért, hiszen hivatalos pozíciójának betöltésével hozzájárult a jogsértő rendszer működtetéséhez.) Minden kétséget kizáró módon bizonyítandó, hogy a vádlottat a bűncselekmény szándékos elköve-

¹⁷ *Trial of Otto Sandrock and three others, British Military Court for the Trial of War Criminals, held at Court House, Almelo, Holland, 24-26 November 1945*, Law-reports of Trials of War Criminals, The United Nations War Crimes Commission, Vol. I. London, 1949. pp. 35–41.

¹⁸ Antonio CASSESE [et al.]: *International Criminal Law. Cases and Commentary* (Oxford: Oxford University Press 2011) 337–339.

¹⁹ *Trial of Martin Gottfried Weiss and thirty-nine others, General Military Government Court of the United States Zone, Dachau, Germany*, Case No. 60, 15 November–13 December 1945.

²⁰ *Prosecutor v. Krnojelak*, no. IT-97-25-A, Appeal Judgment, 17 September 2003, para. 97.

tése terheli, tisztában volt a bűncselekmények elkövetésében játszott saját szerepével.²¹ A tettesi felelősséghez tehát egyenes szándékot követelt a bíróság. Az ICTY által alkalmazott JCE-konceptió keretében a vádlott hivatalos beosztása a jogsértő rendszerben bizonyítékként és a bűnösség megállapításának alapjául szolgálhatott mind az *actus reus*, a bűnszervezet működésében való közreműködésre, mind a *mens rea*, a jogsértő rendszer természetét átfogó tudatra nézve (ezzel közelítve a JCE második alakzatát a JCE III-hoz²²). Ezzel szemben a fentiek szerint, az irányadó, második világháborút követő ügyekben a hivatalos beosztás nem volt elegendő az elmarasztaláshoz, ahhoz a vádlott bűnös tudatának bizonyításához az egyén konkrét cselekedeteinek, megnyilvánulásainak és körülményeinek vizsgálata volt szükséges.

A JCE *harmadik, kiterjesztett* alakzatához kapcsolódóan, a második világháborút követő esetjogot szemlélve, a tömegben elkövetett erőszakos esetekre lehet hagyatkozni. Olyan helyzetet kell elképzelni, ahol a tömeg tagjaként minden terhelt bűncselekményt követ el az áldozattal szemben, azonban a körülmények okán nem tisztázható, hogy pontosan mely erőszakos tettet követték el az egyes jelenlévők. Hasonlóképpen nem állapítható meg, hogy pontosan az egyes elkövetők tette milyen következménnyel járt. Itt említhető az *Esseni lincselés* ügye, melyben három brit hadifoglyot támadott meg németek tömege 1944-ben. A hét elítélt terhelt közül például Heyer kapitány beosztottjaival kísértette át a hadifoglyokat egy Luftwaffe egységhez kihallgatásra. A tömegben lévő civilek füle hallatára adta azt a parancsot a beosztottainak, hogy ha az átkísérés során a civilek megtámadják a hadifoglyokat, ne avatkozzanak közbe. Ezt követően sűrűsödött köréjük a tömeg, és ütlegeléssel, kövek dobálásával vetettek véget a foglyok életének. Annak ellenére, hogy Heyernek egyetlen ütés vagy kődobás sem volt betudható, közvetlenül nem vett részt az elkövetésben, eshetőleges szándék alapján megállapították a felelősségét.²³ Ez és az ehhez hasonló ügyek meggyőzően azonban nem képezhetik alapját a JCE harmadik, kiterjesztett alakzatának. Ezekben az ügyekben – *Tadić* ügyéhez hasonlóan – egy belátható, szűkebb kontextusról van szó, szemben az ICTY joggyakorlatában kikristályosodott JCE III koncepciójával. Az analógia alapját képező második világháborús esetekben adott a terhelt fizikai közelsége, tudomása a konkrét körülményekről egyértelmű információval látja el arról, hogy a bűncselekmény bekövetkezése ésszerűen és megalapozottan valószínűsíthető.²⁴ Ehhez képest a JCE

²¹ *Trial of Josef Kramer and 44 others, British Military Court, Luneberg*, 17 September–17 November 1945, Law-reports of Trials of War Criminals, The United Nations War Crimes Commission, Vol. II. London, 1947. Part XI, p. 120.

²² Neha JAIN: *Perpetrators and Accessories in International Criminal Law – Individual Modes of Responsibility for Collective Crimes* (Portland: Hart Publishing 2014) 37.

²³ *Trial of Erich Heyer and six other, British Military Court for the Trial of War Criminals, Essen*, 18–19, 21–22 December 1945, The United Nations War Crimes Commission, Vol. I. p. 88–91.

²⁴ Érdekességként említem, hogy a JCE koncepciójának megalkotásában vezető szerepet játszó Antonio Cassese maga is szűkebb kontextusú eseteket említ példaként a kiterjesztett alakzat magyarázataként. Nemzeti büntetőjogi analóg esetként utal többek között egy bankrablás példájára. Az elkövetők megegyeznek a bankrablásban anélkül, hogy bárkit meg akarnának ölni. Ennek érdekében hamis fegyvereket szereznek be. A csoport egy tagja azonban beszerez egy valódi fegyvert a többiek tudomása nélkül, hogy szükség esetén használni tudja azt emberi élet kioltásának szándékával. A csoport egy másik tagja az elkövetés folyamán észreveszi nála a valódi fegyvert. Ha a fegyvert viselő

III fellazított kritériuma az egyéni bűnösség alapelve szempontjából elfogadhatatlan távolságot teremt a konkrét bűncselekmény és a terhelt között, ésszerűen elvárhatatlan felelősséget írva elő. E szerint a bűnös terv, például deportálással járó hadművelet végrehajtását célzó bűnszervezet tagjaként egy politikai vezető felelőssége megállapítható a vele parancsnoki láncolatban nem álló katona által elkövetett bűncselekményért, mely nem képezte a közös bűnterv részét. Miközben az ICTY a lincselés eseteire a JCE III alátámasztásaképpen hivatkozott, Jain joggal állítja, hogy a hivatkozott ügyekben alkotott bírói konklúziók valójában a JCE első, alapalkazathoz hasonlíthatók.²⁵

A második világháborút követő esetjogra való kissé erőltetett és túlzottan rugalmas hivatkozással sem lehet abban felfedezni a JCE gyökereit. Most pedig térjünk vissza az ICTY vonatkozó joggyakorlatának vizsgálatához, hogy további részletekre derüljön fény a koncepció bírói cizellálása és az azzal kapcsolatos aggályok területén.

3. A KONCEPCIÓ ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK TÁGÍTÁSA

A bűncselekmény közvetlen, fizikai elkövetője a legtöbb esetben a politikai, katonai felettesének alárendelt személy, és nem feltétlenül tagja a vezetőkből álló bűnszervezetnek.²⁶ Amennyiben az általa elkövetett bűncselekményt a bűnszervezet egyik tagjának parancsára követte el, felmerül a kérdés, a bűnszervezet többi tagja felelőssé tehető-e az adott bűncselekményért.

A JCE alkalmazása és az ICTY joggyakorlata keretében két esetet különíthetünk el a vádlottakkal nem azonos fizikai elkövető és a bűnszervezet tagjai közötti kapcsolat tekintetében, melyek különböző felelősségi alakzatok megállapíthatóságához vezetnek: a) A vádlott, a bűnszervezet tagja bár nem maga adta ki a konkrét bűncselekmény elkövetésére vonatkozó parancsot, de a bűncselekmény a bűnszervezet közös tervének részét képezte, melyhez ő maga is hozzájárult. E vádlott esetében az *első, alap bűnszervezeti felelősségi alakzat* válik alkalmazhatóvá. b) A konkrét bűncselekmény nem képezte a közös terv részét, azonban a bűnszervezet kérdéses tagja feltételezhető és tudatosan vállalta azt a kockázatot, hogy a bűnszervezet másik tagja a bűncselekmény elkövetésére ad parancsot az alárendelt fizikai

elkövető végül megöli az egyik banki alkalmazottat, a csoport fegyvert észlelő tagja is felelősségre vonható emberölés címén, minthogy ésszerűen elvárható volt tőle, hogy belássa az emberölés elkövetésének valószínűségét, és ezt a veszélyt elfogadta, ellene nem tett semmit. Antonio CASSESE: „The Proper Limits of Individual Responsibility under the Doctrine of Joint Criminal Enterprise” *Journal of International Criminal Justice* 2007/5. 113.

²⁵ JAIN (22. lj.) 39.

²⁶ „E tekintetben, ha a bűnszervezet egy tagja egy bűnszervezeten kívülálló személyt használ az *actus reus* elkövetésére, a tény, hogy az adott személy tud a bűnszervezet létezéséről – anélkül, hogy bizonyítottá válna, hogy osztja a bűnszervezet céljait, mellyel ő maga is a bűnszervezet tagjává válna – releváns tényező lehet azon kérdés eldöntésénél, hogy a bűncselekmény a közös bűnterv részét képezi-e. Ugyanakkor ez nem *sine qua non* feltétele annak, hogy megállapítható legyen a bűnszervezet érintett tagjának a felelőssége.” *Prosecutor v. Brđjanin*, no. IT-99-36-A, Appeal Judgment, 03 April 2007, para. 410.

elkövetőnek. Ez esetben a vádlott a *harmadik, kiterjesztett bünszervezeti alakzat* szerint tehető felelőssé.

Az ICTY a *Brđanin*-ügyben fejtette ki álláspontját részletesebben a kérdésről, kitágítva a JCE alkalmazhatóságának kereteit. A *Tadić*-ügyben a második világháborút követő esetekhez hasonló, szűkebb kontextusú esetről volt szó, azonban az ügyben eljáró Fellebbviteli Kamara nyitva hagyta az ajtót az általa alkotott koncepció rugalmasabb értelmezésére. Tette ezt a konklúzióval, miszerint nincs szükség előzetesen tárgyalt és rögzített közös bűnterv bizonyítására, lehet ez egy rögtönzött terv, melyre abból lehet következtetni, hogy a terheltek egységben cselekedtek a bünszervezet működése során.²⁷ Ez alapján tágulhatott ki a koncepció alkalmazhatósága időben és térben az ezt követő bírói joggyakorlat nyomán a következőkben írtak szerint.

Radoslav Brđanin a boszniai Krajina autonóm régió politikai vezéralakja volt. Közreműködött a nem szerb lakosság boszniai Szerb Köztársaság területéről való eltávolításának megvalósításában. Az észak-nyugati boszniai területen található nem szerb falvak elleni támadások során elősegítette a helyi polgári lakosság tagjai ellen elkövetett emberölést, kínzást, deportálást, valamint civil objektumok szükségtelen pusztítását. Mindezekért emberiség elleni bűntettek, a háború törvényeinek és szokásainak, valamint a genfi egyezmények súlyos megsértése címén 30 év szabadságvesztés-büntetésre ítélték.

Az ügyészi érvelés ellenére, miszerint Brđaninnak a Szerb Demokratikus Párt vezetősége, köztük Radovan Karadžić, a boszniai Szerb Köztársaság hadserege és paramilitáris csapatok tagjaiból álló bünszervezet tagjaként kellett volna felelnie, az elsőfokú kamara nem alkalmazta a bünszervezeti felelősségi alakzatot bűnösségének megállapítása során. Felbujtás, a bűncselekmények elrendelése és abban való bűnszegédlet címén marasztalta el. Hangsúlyozta, hogy az ügyben tárgyalt bünszervezet és a fizikai elkövetői kör kiterjedése oly széleskörű, mely ellehetetleníti a fizikai elkövető és a vádlott közötti kapcsolat bizonyíthatóságát. A fizikai elkövetők a katonaság, rendőrség és fél-katonai szervezetek tagjai, akik nem vettek részt a bünszervezet létrehozásában. Az elsőfokú kamara arra a következtetésre jutott, hogy a felelősség megállapíthatóságához nemcsak egy közös bűnterv létezésére lenne szükség, hanem arra is, hogy a fizikai elkövető a bünszervezet tagja legyen.²⁸ Ez a döntés aláaknázhatta volna a JCE koncepcióját, és kifejezetten annak szélesebb kontextusú ügyekben való alkalmazását, valamint a fizikai elkövetőktől a hierarchikus rendszerben távol álló politikai vezetők e koncepció alapján történő felelősségre vonását.²⁹

Azonban a Fellebbviteli Kamara nem tartotta fenn az elsőfokú bírói tanács döntését, következtetéseiivel ellentétes megállapításokra jutott, a 2007. április 3-án hozott ítélete fordulópontot jelentett a JCE és a társtettesi koncepció ICTY bírói tanácsok általi alkalmazásának történetében. Miután a *Stakić*-ügyben eljáró elsőfokú bírói tanács 2003-ban elvetette a JCE alkalmazását, és a *Roxin*-féle közös, bűncselek-

²⁷ *Prosecutor v. Tadić* (7. lj.) para. 227.

²⁸ *Prosecutor v. Brđanin*, no. IT-99-36-T, Trial Judgment, 01 September 2004, para. 342–344.

²⁹ Daryl A. MUNDIS – Fergal GAYNOR: „Current Developments at the Ad hoc International Criminal Tribunals” *Journal of International Criminal Justice* 2005/3. 279–280.

mény feletti kontrollon alapuló társtettesi felelősségi alakzat mellett tette le a voksát,³⁰ a *Brdanin*-féle Fellebbviteli Kamara tágitott a JCE alkalmazhatóságának fogalmi keretein. Eszerint megállapítható a felelősség akkor is, ha a fizikai elkövető távol áll a katonai és politikai vezetőkől álló bünszervezettől, nem osztja a bünszervezet céljait, és nem bizonyítható, hogy megállapodás lett volna a fizikai elkövető és a bünszervezeti alapon felelős vádlott között. A felelősség két egymással kapcsolatba hozható szintjét különböztette meg, a fizikai elkövetők és a vezetők szintjén működő bünszervezetekre utalva. Alapfogalmi következtetései szerint a lényeg, hogy az elkövetett bűncselekmény képezze részét a bünszervezet közös bűntervének (ami persze nem ad választ a JCE III alakzatára nézve, ami ennek bizonyíthatóságát sem teszi szükségessé), és legalább egy-egy tag érintkezése, felettes-beosztotti viszonya teremtsen kapcsolatot a két, fizikai elkövetői és vezetői bünszervezet között.³¹ Ezzel bevezette a szakirodalom által *összekapcsolt, vagy vertikális bünszervezeteknek* nevezett koncepciót.³²

A *Brdanin*-ügyben alkotott sztenderd, mely fellazította a vezetői bünszervezeti és a fizikai elkövetői szinten lévő csoport közötti kapcsolatot, aggályokat kelthet, és keltett az egyéni bűnösség alapelve szempontjából, a „*guilt by association*” veszélyének irányába mutatta.³³ A második világháborút követő esetek kapcsán már említésre került, hogy a JCE III-hoz legközelebb álló ügyekben egy tömeg tagjai által elkövetett erőszakról volt szó, ahol a terheltnek konkrét tudomása volt arról, hogy a bizonyossághoz közelítően valószínűsíthető az erőszakos incidens bekövetkezése, és e konkrét információ birtokában nyugszik bele ebbe a kockázatba. Ezekben az esetekben társtettesként vonták felelősségre például az erőszaknak teret engedő parancsnokot. Ezzel szemben a *Brdanin*-ügyben eljáró másodfokú bírói tanács a *Tadić*-ügyre hivatkozva állította, hogy az éppen tárgyalat ügyhöz hasonló komplexitású esetekre is alkalmazható a JCE III, nem kizárólag szűkebb kontextusú ügyekre. Meggyőző szokásjogi alapok nélkül,³⁴ ennek ellentmondó második világháborút követő ítélkezéssel a háttérben nehezen elfogadható az állítás helytállósága, önmagában az ICTY által hozott bírói döntésekre hivatkozás pedig nem kielégítő, mint-hogy azok a Nemzetközi Bírószág Statútumának 38. cikke értelmében jogforrásokként nem kezelhetők.

³⁰ Az ügy a Prijedorban élő nem szerb lakossággal szemben foganatosított üldöztetési kampányról szólt, melynek tervezéséért és elrendeléséért vonták felelősségre a prijedori Nemzetbiztonsági Tanács fejeként működő Stakić-ot a rendőrség és a hadsereg vezetőivel együtt. A kampányt végrehajtották, annak során szándékos emberölésért is felelős fizikai elkövetők nem vettek részt a döntéshozatalban, így a köztük és a vezetői szinten működő bünszervezet között nem volt közvetlen és szoros együttműködés. *Prosecutor v. Stakić*, no. IT-97-24-T, Trial Judgment, 31 July 2003, para. 439–442.

³¹ *Prosecutor v. Brdanin*, no. IT-99-36-A, Appeal Judgment, 03 April 2007, para. 410–413.

³² SLIEDREGT (13. lj.) 505–506.

³³ Elies van SLIEDREGT: „The Curious Case of International Criminal Liability” *Journal of International Criminal Justice* 2012/10. 1180.

³⁴ A szokásjogi analízis felületességéről lásd JAIN (22. lj.) 41–44; Michael G. KARNAVAS: „The ICTY Legacy: A Defense Counsel’s Perspective” *Göttingen Journal of International Law* 2011/3/3. 1066–1068.

4. A HARMADIK, KITERJESZTETT BŰNSZERVEZETI FELELŐSSÉGI ALAKZATOT ÉRŐ KRITIKÁK

A bűnszervezeti felelősségi alakzat legtöbb aggályhoz vezető formája a harmadik, kiterjesztett alakzat. Ez esetben a vádlott nem osztja a bűncselekmény fizikai elkövetőjének azon szándékát, hogy a bűncselekményt a közös célt átlépve is elkövesse. Az ICTY Elsőfokú Kamarája a *Krstić*-ügyben részletezte, hogy a bűnszervezeti felelősségi koncepció első, alapformája hogyan nyúlik át a harmadik alakzatba. A Kamara megkülönböztette a politikai bűncselekményeket, mint üldözés és erőszakos kitelepítés, és további jellegzetes bűncselekményeket, mint emberölés, nemi erőszak és testi sértés. Ez utóbbiak valószínűleg nem voltak a közös terv részei, de miután természetes és előrelátható következményei voltak a közös cél kivitelezésének, a terhelt felelősségre vonhatóvá vált ezekért is.³⁵ Következésképpen, ezeket a bűntetteket tekintve csak eshetőleges szándékra van szükség.

A koncepció könnyebb megértését elősegítendő álljon itt egy példa: X politikai vezető, Y katonai vezető és Z katonai rendőri vezető ülnek a vádlottak padján. A polgárháborúban megállapodtak arról, hogy a társadalom egy kisebbségét képező etnikai csoport tagjait véglegesen eltávolítják az ország egy régiójából. E cél elérése érdekében támadásokat intéznek a régió városai és falvai ellen, és kényszerítik az áldozati etnikai csoporthoz tartozó civileket a régióból való távozásra. Az eltervezett műveletek, a légi támadások és a civilek fizikai erővel való deportálásának végrehajtásához az Y és Z fennhatósága alá tartozó katonai és katonai rendőri egységeket mozgósítják A és B, alacsonyabb szintű, katonai és katonai rendőri egységek élén álló vezetők operatív segítségével. B, a katonai rendőri egységek parancsnoka a saját etnikumukhoz tartozó, felfegyverzett civileket toboroz, hogy közreműködjenek a deportálásban. E csoporthoz tartozó C, felfegyverzett civil nemi erőszakot követ el az áldozati kisebbségi etnikai csoporthoz tartozó nőknél. A JCE III értelmében nemcsak C fizikai elkövető, B *de facto* felettese és az incidensekről értesülő Z katonai rendőri vezető vonható felelősségre parancsnoki felelősség szerint az eredeti közös bűnterv részét nem képező nemi erőszakért, hanem X politikai vezető és Y katonai vezető is, hiszen a nemi erőszak természetes és előrelátható következménye volt az etnikai tisztogatást célzó deportáló műveleteknek.

A speciális bűnös szándékot igénylő bűncselekmények, mint például a népirtás, esetében értelmezhetetlen a bűnszervezeti felelősség harmadik alakzata. Bár a Törvényszék Fellebbviteli Kamarája közbenső döntésében ragadtatta el magát arra a szélsőséges nézetre, miszerint nem feltétlenül szükséges bizonyítani a speciális szándékot, és ezzel a JCE harmadik alakzata alkalmazhatóvá válik,³⁶ ez a nézet nem vált uralkodóvá az ICTY joggyakorlatában. Alapvetően nem kívánta kiküszöbölni a bizonyítási nehézségeket a speciális szándékot igénylő bűncselekmények esetén

³⁵ *Prosecutor v. Krstić*, no. IT-98-33-T, Trial Judgment, 2 August 2001, para. 615–616. Lásd még Harmen van der Wilt: „Joint Criminal Enterprise: Possibilities and Limitations” *Journal of International Criminal Justice* 2007/5. 97.

³⁶ *Prosecutor v. Brđjanin*, no. IT-99-36-A, Interlocutory decision, 19 March 2004, para. 6.

egy beláthatatlan következményekkel járó, jogbiztonságot és jogszerűséget veszélyeztető felelősségi alakzat alkalmazásával.³⁷

A büntetethez és egyéni felelősség elve megköveteli, hogy csak olyan tettért lehessen az egyént felelősségre vonni, amelybe őt személyesen bevonták, vagy más módon az elkövetésében részt vett. A tettesség fogalmának részét képezi, hogy az elkövető esetében bizonyíthatóak az adott bűncselekmény megvalósításának objektív és szubjektív feltételei.³⁸ A JCE III e tekintetben vitatható. Ezen kívül a koncepció vitatható a *nullum crimen sine lege* elv vonatkozásában is. Minthogy a kiterjesztett bűnszerkezeti felelősségi alakzat fogalma nem került pontos meghatározásra, aggályossá válik a jogbiztonság követelménye szempontjából is.³⁹ Mint arra az ICTY és ICTR bírója, Wolfgang Schomburg rámutatott, „*az egyéni bűnösség elve ellen való, hogy bűncselekménnyé nyilvánítsák az egyén bűnös tudatát egy alaposan és pontosan leírt bűnös tett nélkül*”.⁴⁰

Harmen van der Wilt holland jogtudós szerint „*ahelyett, hogy megfelelő eszközök szolgáltatnánk a büntett részeseinek hozzájárulását és felelősségét bizonyító tények összegyűjtéséhez, a bűnszervezet elmélete egy füstös ablakká korszosul, amely elhomályosítja a törékeny kapcsolatokat a terheltek és a bűncselekmények között, amelyért a bíróság előtt állnak*”.⁴¹

További kritikaként jelent meg az ICTY ítélezésében az érv, hogy az elméletnek nincs hozzáadott értéke az elkövető fogalmát tekintve ahhoz képest, mint ami a Statútumban is szerepel. Ennek a kritikai vonalnak a mentén hangsúlyozta a *Stakić*-ügyben eljáró elsőfokú kamara, hogy a hagyományos értelemben vett elkövetésre való közvetlen utalásnak elsőbbséget kell élveznie a bűnszerkezeti fogalom alapján történő ítélezéshez képest.⁴² Habár a Fellebbviteli Kamara hatályon kívül helyezte az első fokon eljáró tanács ítéletét, ez arra enged következtetni, hogy a Törvényszéken belüli nézetek nem eléggé homogének a bűnszervezet felelősségi koncepciója tekintetében. Ezt a tényt igazolja, hogy különvéleményeikben a Törvényszék több bírója kritikus megjegyzéseket tett az elméletre vonatkozóan.⁴³

³⁷ *Prosecutor v. Stakić*, no. IT-97-24-T, Trial Judgment, 31 July 2003, para. 530; *Prosecutor v. Brđjanin*, no. IT-99-36-T, Trial Judgment, 28 November 2003, para. 30; *Prosecutor v. Krstić*, no. IT-98-33-A, Appeal Judgment, 19 April 2004, para. 134–135. Lásd erről Alexander ZAHAR: „Perpetrators and Co-perpetrators of Genocide” in Paola GAETA (szerk.): *The UN Genocide Convention – A Commentary* (Oxford: Oxford University Press 2009) 153–158. CASSESE (24. lj.) 121.

³⁸ Kai AMBOS: „Joint Criminal Enterprise and Command Responsibility” *Journal of International Criminal Justice* 2007/5. 168–169.

³⁹ GULIYEVA (11. lj.) 65–66.

⁴⁰ Wolfgang SCHOMBURG: „Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending story” lásd www.cambodiatribunal.org/images/CTM/ctm_blog_6-1-2010.pdf.

⁴¹ Harmen van der WILT (35. lj.) 101. Vele egyetért SLIEDREGT (4. lj.) 165.

⁴² „Az Elsőfokú Tanács hangsúlyozza, hogy a Statútum 7 (1) cikke alapján a bűnszervezet csak egy a számos értelmezés közül az »elkövetés« értelmezését tekintve, és hogy a társtettség egyéb elméleteit hasonlóképpen figyelembe kell venni. Továbbá, az »elkövetésre« való közvetlen utalás a fogalom hagyományos értelmében elsőbbséget élvez a felelősség »bűnszerkezeti« fogalom alapján történő meghatározásához képest.” *Prosecutor v. Stakić*, no. IT-97-24-T, Trial Judgment, 31 July 2003, para. 438.

⁴³ „Elhatárolódok a bűnszervezet elméletétől mind ezen ügy kapcsán, mind általános értelemben véve. A bűnszervezet alapformájának önmagában nincs tartalma. Nem más, mint egy új címke,

A JCE harmadik, kiterjesztett alakzatával a bünszervezet tagjainak közös bűnterve nyomán egy automatikus betudhatósági szabály áll fel a bűntervben nem szereplő bármely más, a bünszervezet valamely tagja által elkövetett, vagy neki más koncepció alapján betudható bűncselekmény esetére. Így Ambos találó szavaival élve, az előreláthatósági sztenderd előreláthatatlanná teszi a büntethetőséget.⁴⁴

5. A KONCEPCIÓ MÁS NEMZETKÖZI BÍRÓI FÓRUMOK ELŐTT ÉS JÖVŐJE A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG JOGGYAKORLATA TÜKRÉBEN

A 2000-es évekre világhosszúvá vált az ICTY falai közt gyakorló jogászok számára, hogy bármely éles kritikák szólnak a Törvényszék által alkotott bünszervezeti felelősségi koncepció alkalmazása, jogszerűsége ellen, azok nem vezethetnek pernyerteségre a Törvényszék kamarái előtt. Többek között az a *Prlić et al.* ügyben érintett védői csapat, melynek munkájában a jelen tanulmány szerzője is közreműködött, sem tartotta célravezetőnek a perbeli stratégiára nézve, hogy hosszú írott vagy szóbeli érvelést fordítson a koncepcióval kapcsolatos, jogalapra és egyéni bűnösség elvére vonatkozó aggályokra. Tükrözi ezt például a tárgyalási szak végén, ítélelhozzatal előtt elkészített záróbeadvány, melynek 200 lényegre törő oldalából mindössze 2 oldalt,⁴⁵ a fellebbviteli beadvány 126 oldalából pedig 4 oldalt⁴⁶ szántunk a koncepcióra irányuló elvi alapú kritikára. A szűkös terjedelmi korlátokon túl indokolttá tette ezt a tény, hogy az összefoglaló érveléseket tartalmazó dokumentumok 2011., illetve 2016. évi benyújtásakor már csekély esélyét sem lehetett látni annak, hogy akár az első-, akár a másodfokú bírói tanács a koncepció jogszerűségét megkérdőjelező konklúzióra jutna. Az ICTY számos kiemelkedő jelentőségű ügyben hozott jogerős ítélete épült a bünszervezeti felelősségre, a koncepció bedöntésével dőlt volna az esetjog jelentős része is.⁴⁷

A koncepció jövőjét a nemzetközi büntetőjogban azonban az alapozná meg, ha más nemzetközi vagy hibrid büntetőbírói fórumok átvonnák és alkalmaznák azt.

amelyet egy régóta jól ismert elméletre akasztottak, és amely a legtöbb igazságszolgáltatásban és a nemzetközi büntetőjogban is úgy ismert, mint társtetteség.” *Prosecutor v. Simić*, no. IT-95-9-T, Trial Judgment, 17 October 2003, Dissenting opinion of Per-Johan Lindholm, para. 2. „*A vád képviselőének következetesképpen nem szükséges valamilyen Statútumban nem szereplő jogi értelmezésre vagy jogi elméletre hivatkoznia, mint a bünszervezet, és különösen mivel a Fellebbviteli Tanács ezt az »elkövetés« egyik formájának tekinti.*” *Prosecutor v. Simić ügy*, no. IT-95-9-A, Appeal Judgment, 28 November 2006, Dissenting opinion of Wolfgang Schomburg, para. 3.

⁴⁴ AMBOS (38. lj.) 174.

⁴⁵ *Prosecutor v. Prlić and Others*, no. IT-04-74-T, Valentin Ćorić's Final Trial Brief, 28 March 2011, pp. 38–39.

⁴⁶ *Prosecutor v. Prlić and Others*, no. IT-04-74-A, Appellant's Brief of Valentin Ćorić, IT-04-74-A, 22 March 2016, pp. 2–5.

⁴⁷ Az első vádirat 2001-ben született, melyben kifejezetten a JCE felelősségi koncepciójára hivatkoztak. Ezt követően csak 2004-ig 27 további vádirat épült rá. Alisson Marston DANNER – Jenny S. MARTINEZ: „Guilty Associations: Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility, and the Development of International Criminal Law” *California Law Review* 2005/93. 107.

E tekintetben a mostanáig felállított *ad hoc* törvényszékek sorában heterogén kép alakult ki. Az ICTY testvérintézménye, az ENSZ Biztonsági Tanács által felállított Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszék (*International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR*) értelemszerűen adaptálta a bűnszervezeti felelősséget, és a népirtás vádja esetén is alkalmazhatónak minősítette a koncepciót, utalva a két törvényszék státútumainak vonatkozó rendelkezésekben (ICTY Státútum, 7. cikk (1) bekezdés, ICTR Státútum, 6. cikk (1) bekezdés) mutatkozó egyezésre.⁴⁸ Hasonlóképpen tekintette alkalmazhatónak a felelősségi koncepciót a Libanoni Különleges Törvényszék (*Special Tribunal for Lebanon, STL*).⁴⁹ A hibrid törvényszékek közül a Sierra Leone-i Különleges Bíróság (*Special Court for Sierra Leone, SCSL*) elismerte a koncepció alkalmazhatóságát Státútuma 6. cikk (1) bekezdése értelmében.⁵⁰ Ugyanakkor a Kambodzsai Különleges Kamarák (*Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, ECCC*) szokásjogi alapot nem találva, kifejezetten elutasították a JCE harmadik, kiterjesztett alakzatát.⁵¹

A bűnszervezeti felelősséget megalapozottnak, a nemzetközi szokásjog alapján jogszerűen alkalmazható koncepciónak tekintő Meloni szerint is azon áll vagy bukik a koncepció időtálló értéke, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court, ICC*) alkalmas eszköznek találja-e a Római Státútum alapján gyakorolt igazságszolgáltatás keretében.⁵² Bár a fent tárgyaltak szerint nem osztom Meloni álláspontját a koncepció szokásjogi gyökereit tekintve, abban egyetértek, hogy az ICTY sokak által ostromozott teremtménye végzetét a Nemzetközi Büntetőbíróság joggyakorlata jelenti. Az ICC Tárgyalás-előkészítő Kamarája *Katanga és Ngudjolo* ügyben hozott döntésében hangsúlyozta, hogy a bűnszervezeti koncepció szokásjogi természetének kérdése irreleváns a bíróság ítélezése szempontjából, minthogy az ICC bírái a Római Státútum alkalmazására hivatottak.⁵³

⁴⁸ *Prosecutor v. Ntakirutimana*, no. ICTR-96-10-A, ICTR-96-17-A, Appeal Judgment, 13 December 2004, para. 468.

⁴⁹ *Interlocutory Decision on the Applicable Law: Terrorism, Conspiracy, Homicide, Perpetration, Cumulative Charging*, no. STL-11-01/I, Appeal Decision, 26 February 2011, para. 256.

⁵⁰ Katrina GUSTAFSON: „Joint Criminal Enterprise” in Antonio CASSESE (szerk.): *The Oxford Companion to International Criminal Justice* (Oxford: Oxford University Press 2009) 393. A SCSL nem pusztán adaptálta, hanem az egyéni bűnösség érvényesülése szempontjából aggályos módon még továbbbrazította a JCE-koncepció alkalmazhatóságának kereteit. Az AFRC-ügyben eljáró elsőfokú bírói tanács elutasította a JCE alkalmazását a konkrét ügyben, mondván, hogy a vádban szereplő közös cél, Sierra Leone területe feletti politikai hatalom megszerzése, büntetőjogi szempontból nem jogellenes. A döntést megváltoztatta a JCE alkalmazhatósága mellett döntő, másodfokon eljáró kamara azon az alapon, hogy bár a politikai hatalom megszerzésének a célja nem büntetőjogi kategória, az e cél elérését szolgáló eszközök, mint a szándékos emberölés, nemi erőszak, bántalmazás már annál inkább. *Prosecutor v. Brima, Kamara and Kanu*, no. SCSL-04-16-A, Appeal Judgment, 22 February 2008, para. 80.

⁵¹ *Decision on the Appeals Against the Co-Investigative Judges Order on Joint Criminal Enterprise (JCE)*, no. 002/19-09-2007-ECCC/OCIJ, 20 May 2010. Tanya PETTAY – Helen SULLIVAN: „The Belated Demise of JCE III: the ECCC Debunks the Myth Created by the ICTY in Tadic that JCE III Exists in Customary International Law” *ADC-ICTY Newsletter* 2011/21. 9.

⁵² MELONI (3. lj.) 233.

⁵³ *Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo*, no. ICC-01-04-01-07-717, Decision on the Confirmation of Charges, 30 September 2008, para. 508. Lásd erről Jens David OHLIN: „Three Conceptual Problems with the Doctrine of Joint Criminal Enterprise” *Journal of International Criminal Justice* 2007/5. 75–78.

Ugyanakkor a Bíróság alapítódokumentumaként 1998-ban elfogadott Római Statútum mint nemzetközi szerződés értelmezése is indokolttá teszi a vezetők leg-hatékonyabb felelősségre vonásának kívánalmát. A Statútum Preambulumának első mondatai között szerepel a szerződés alapvető célja, miszerint a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények, melyek a nemzetközi közösség egészét érintik, nem maradhatnak büntetlenül, az elkövetők hatékony felelősségre vonása prioritás.⁵⁴ E cél megvalósítása során azonban tekintettel kell lenni a büntetőjog területén érvényesülő alapelvekre, köztük az egyéni bűnösség követelményére. Ambos szerint ezen túl a joghoz kötöttség elve sem engedi meg, hogy a JCE koncepciója beépüljön az ICC ítélkezési gyakorlatába, minthogy a Római Statútum szövegezői kifejezett szándékkal hagyták ki az ehhez hasonlítható konspiráció koncepcióját a szerződés szövegéből.⁵⁵

A Római Statútum egyéni büntetőjogi felelősségről szóló rendelkezésének szá-munkra érdekes bekezdései a következőkben részletezik a lehetséges felelősségi alakzatokat:

„25. cikk

Az egyén büntetőjogi felelőssége

1. A Bíróság a jelen Statútum szerint természetes személyek fölött rendelkezik jog-hatósággal.

2. Aki a Bíróság joghatósága alá tartozó büntettet követ el, egyénileg felelős és a jelen Statútum szerint büntetendő.

3. A jelen Statútum értelmében személyes büntetőjogi felelősséggel tartozik a Bíróság joghatósága alá tartozó büntett miatt és büntethető az, aki:

(a) Ilyen büntettet követ el akár egyedül, akár mással együtt, vagy másik személy útján, tekintet nélkül arra, hogy a másik személy büntethető-e;

(b) Utasít, felbújt, vagy ösztönöz ilyen büntett elkövetésére, és a büntett elkövetése vagy kísérlete megvalósul;

(c) A büntett elkövetéséhez, megkönnyítéséhez segítséget, támogatást nyújt, vagy bármilyen más formában segíti az elkövetést, illetőleg az elkövetés kísérletét, ide-értve az elkövetéshez szükséges eszközök biztosítását;

(d) Bármilyen más módon hozzájárul ahhoz, hogy ilyen büntettet egy közös cél érde-kében tevékenykedő csoporthoz tartozó személyek elkövessenek, vagy azt megkísé-reljék. Ilyenkor a hozzájárulás szándékos; és :

(I) A csoport bűnöző tevékenysége vagy célja elősegítésének szándékával történik, ha az adott tevékenység vagy cél magában foglalja a Bíróság joghatóságába tarto-zó büntett elkövetését; vagy

(II) Annak ismeretében történik, hogy a csoport ilyen büntettet szándékozik elkö-vetni;⁵⁶

⁵⁴ *Rome Statute of the International Criminal Court*, Rome, 17 July 1998, Preamble.

⁵⁵ AMBOS (38. lj.) 173.

⁵⁶ *Rome Statute of the International Criminal Court*, Rome, 17 July 1998, Article 25.

A JCE I és II alakzatának alkalmazása nem szükséges a 25. cikk 3 (a) bekezdése mellett. A JCE III pedig nem illeszthető be a bűnrészességről szóló 25. cikk 3 (b) bekezdés szövegének értelmezésébe.⁵⁷ A 3 (c) bekezdés keretein belül ezzel szemben esetleg a „bármilyen más formában segíti az elkövetést” fordulat kapcsán merülhet fel. Ugyanakkor a támogatás nyújtására és a bűnelkövetés elősegítésére alapozható bűnösség megállapításához szükséges a Statútum 30. cikkében feltételként kikötött, a konkrét bűncselekményre vonatkozó tudomás vagy szándék, valamint az, hogy konkrétan az adott bűncselekmény elkövetését segítette elő valamilyen formában a vádlott.⁵⁸ Ebből adódóan kizárható a JCE III alkalmazása e rendelkezések alapján.

Mint hogy a Statútum 30. cikke a későbbiekben is említésre kerül, a követhetőséget elősegítendő, szerepel itt e rendelkezés szövege is:

„30. cikk

Mentális elem

1. Ellenkező rendelkezés hiányában, a Bíróság joghatósága alá tartozó büntett miatt büntetőjogilag csak az büntethető, aki a büntett tényállási elemeit megvalósító cselekményt szándékosan és tudatosan követi el.
2. A jelen cikk alkalmazásában a személy szándékosan cselekszik, ha:
 - (a) A cselekménye vonatkozásában, az adott cselekményt végre kívánta hajtani;
 - (b) A következmény vonatkozásában, ha az adott személy a következmény előidézését kívánta, vagy tudta, hogy az események szokásos menetében az be fog következni.
3. A jelen cikk alkalmazásában a „tudatosság” annak ismerete, hogy egy körülmény fennáll, vagy az események szokásos menetében az be fog következni. A „tud” és „tudva” kifejezések ennek megfelelően értelmezendők.”⁵⁹

Vegyük most közelebről szemügyre, hogy a 25. cikk 3 (a) és 3 (d) bekezdések együtt olvasva a 30. cikkel alkalmasnak ígérkeznek-e arra, hogy rájuk hivatkozva az ICC egy bírói kamarája a jövőben megállapítsa a vádlott felelősségét a JCE III koncepcióra hivatkozva.

A 25. cikk 3 (a) bekezdés alkalmazása során az eddigi döntésekben az ICC elutasította mind a tisztán objektív, mind a tisztán szubjektív megközelítést. Előbbi esetben a jogalkalmazónak csak azokat a személyeket lehet tettesnek minősíteni, akik fizikai értelemben vett elkövetői voltak a bűncselekménynek, mindenki másra a járulékos felelősség szabályai irányadóak. Az utóbbi, szubjektív megközelítés szerint viszont a központi, döntő elem a bűnös szándék, melynek át kell fognia a bűncselekményt a tetteség megállapításához, függetlenül attól, hogy a vádlott milyen formában és mértékben működött közre a bűncselekmény fizikai kivitelezésében.⁶⁰

⁵⁷ Lásd erről Kai AMBOS: „The ICC and Common Purpose – What Contribution is Required under Article 25(3)(d)?” in Carsten STAHN (szerk.): *The Law and Practice of the International Criminal Court* (Oxford: Oxford University Press 2015) 594–595.

⁵⁸ AMBOS (38. lj.) 172.

⁵⁹ *Rome Statute of the International Criminal Court*, Rome, 17 July 1998, Article 30.

⁶⁰ Chantal MELONI: „Fragmentation of the Notion of Co-Perpetration in International Criminal Law” in Larissa van den HERIK – Carsten STAHN (szerk.): *The Diversification and Fragmentation of International Criminal Law* (Leiden – Boston: Martinus Nijhoff 2012) 490–491.

Ezzel szemben az ICC joggyakorlata – a német jogtudós Claus Roxin „szervezett apparátus feletti uralom” (*Organisationsherrschaft*) koncepcióját adaptálva – a bűncselekmény elkövetése feletti kontroll kritériumához köti a társtettesi felelősség megállapítását azokban az esetekben, amikor nem bizonyítható, hogy a vádlott közreműködött volna a bűncselekmény fizikai értelemben vett kivitelezésében. Másfelől minthogy a lényegi közreműködésnek kiemelkedő jelentőséget tulajdonított a *Lubanga*-ügyben ehhez kapcsolódó döntést alkotó bírói kamara, hangsúlyozta, hogy a vádlottnak tudatában kellett lennie annak, hogyha ellenáll, és nem számolja fel közreműködését, azzal megghiúsítja a bűncselekményt tartalmazó terv kivitelezését.⁶¹ Az *actus reus* e pontján tehát az alapvető különbség az ICC által alkalmazott közös kontroll és az ICTY által létrehozott JCE között, hogy előbbi esetén a terhelt közreműködésének alapvetőnek, esszenciálisnak kell lennie a bűncselekmény szempontjából, ami megvalósulhat a bűncselekmény tervezésében, fizikai elkövetésében és annak megszervezésében is.⁶² A kontrollteória alapján a terhelt közreműködése nélkül megghiúsulna a bűncselekmény. Ezzel szemben a JCE koncepciója esetén nem szükséges az esszenciális közreműködés. Az ICC által alkalmazott kontrollteszt szerint nem elegendő egy szervezet vagy katonai, politikai hierarchia élén betöltött vezetői szerep bizonyítása, a kontroll létét a ténybeli körülményeknek alá kell támasztaniuk. Ez lehet például egy szervezett hatalmi struktúrán keresztül gyakorolt pszichológiai vagy fizikai nyomásgyakorlás a fizikai elkövetők csoportjával szemben.

A bűncselekmény elkövetése feletti kontroll a *közvetlen elkövetés* esetében („egyedül”) a bűncselekmény fizikai értelemben vett véghezvitelét jelenti, a *közvetett elkövetés* esetében („másik személy útján”) a vádlott ellenőrzése kiterjedt a fizikai elkövetők szándékára, a *társtettség* esetében („mással együtt”) pedig másokkal együtt gyakorolt kontrollt a bűncselekmény felett az általa elkövetésben betöltött lényeges szerep nyomán.⁶³ Csak azok vonhatók felelősségre társtettesként, akik esetében egyénileg bizonyítható az esszenciális közreműködés a bűncselekmény elkövetésében, közreműködésük felszámolása ellehetetleníthette volna a bűncselekmény, közös bűnterv kivitelezését. A bűncselekmény elkövetése felett gyakorolt kontroll, a bűncselekményért való elmarasztaláshoz szükséges tudati elem (ideértve az adott esetben követelt *dolus specialis*-t) és a saját lényeges szerepére kiterjedő terhelti tudat bizonyítása nélkül nem beszélhetünk tettesi minőségről, csak bűnrészségről lehet szó.

A Nemzetközi Büntetőbíróság *Katanga és Ngudjolo* ügyben eljáró tárgyalás-előkészítő kamarája a közvetett elkövetés és a társtettség összekapcsolásával igyekezett hasonló célt szolgálni, mint amit az ICTY bírái tűztek ki maguk elé a *Tadić*-ügyben, nevezetesen megoldani a politikai és katonai vezetői réteg felelősségének dilemmáját. A többek közt gyerekek sorozása, a polgári lakosság elleni támadások és szexuális rabszolgaság mint háborús és emberiség elleni bűncselekmények ala-

⁶¹ *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, no. ICC-01-04-01-06-2842, Trial Judgment, 14 March 2012, para. 923–924.

⁶² Gerhard WERLE: „Individual Criminal Responsibility in Article 25 ICC Statute” *Journal of International Criminal Justice* 2007/5. 962.

⁶³ CASSESE (18. l.) 355.

pos gyanúja miatt Hágában fogva tartott két kongói hadúr közös terv véghezvitelének céljával folytatták tevékenységüket. Ugyanakkor Germain Katanga a *Force de résistance patriotique en Ituri*, Mathieu Ngudjolo Chui pedig a *Front des nationalistes et intégrationnistes* milícia vezetője volt. Az etnikai alapú lojalitásból adódóan e milíciák tagjai többnyire kizárólag a saját csoportjuk vezetőjének parancsait hajlandók követni.⁶⁴ Ebből következett az, hogy az egyes bűncselekmények esetében nem volt megállapítható mindkét vádlott együttes és közvetlen ellenőrzése. A tárgyalás-előkészítő kamara arra a következtetésre jutott, hogy egyfajta kombinált közvetett társtetteség fogalommal súlyosságának megfelelően ítélni meg azon vezetők felelősségének mértékét, akik bár nem gyakoroltak ellenőrzést és irányítást a fizikai elkövető felett, tagjai voltak annak a társtettesi csoportnak, amelynek egy másik tagja bír a közvetlen vezetői felelősséggel. A terheltek bűncselekmények feletti kontrollját biztosította egy szervezett hatalmai struktúra, melyben a parancsok követezése automatikus többek között a szigorú és erőszakos képzési rendszerből adódóan. Az eljáró bírói tanács a maga részéről *expressis verbis* kizárta a bűnszervezeti felelősségi koncepció alkalmazását. A társtetteséghez szükséges *mens rea* tekintetében a *Lubanga*-ügyben hozott döntés és a bűncselekmény feletti kontroll elméletének logikáját követte, miszerint a terhelte nézve megállapítható kell legyen a bűncselekményhez kapcsolódó bűnös tudat; tudnia kellett arról, hogy a szervezett hatalmi struktúra célját képező terv kivitelezésével jár a bűncselekmény megvalósulása; és tisztában kellett lennie a ténybeli körülményekkel, amelyek lehetővé tették, hogy kontrollt gyakoroljon felettük.⁶⁵

Bár a szokásjogi analízissel szemben elsősorban a Római Statútum 1969. évi bécsi egyezmény szerinti értelmezése vezérelte az ICC bírúit a fent írtak szerint, az ügyben eljáró bírák kitérnek arra is, hogy a bűncselekmény feletti kontroll doktrínája megtalálható számos állam nemzeti jogrendszerében. E bírói állítást kritika érte ugyanabból a szempontból, amelyből szemlélve az ICTY JCE kapcsán alkotott következtetései sem véshetőek kőbe, nevezetesen a vérszegény forrásbázis perspektívájából, melyen az indoklás alapul. Jelen esetben a kritikát megfogalmazók szerint nem meggyőző a kontroll elméletének adaptálása, minthogy nem dűcolja azt alá meggyőzően széleskörű állami gyakorlat, a döntéshozó kamarák kizárólag német és spanyol jogtudósok véleményére támaszkodtak.⁶⁶

Egy utolsó pillantást vessünk most a kérdésre, vajon van-e lényegi különbség a JCE III és az ICC által alkotott közvetett társtettesi felelősségi koncepció között a felelősség megállapításához szükséges feltételek vonatkozásában? A válasz a bűnös tudat, a *mens rea* vizsgálatával adható meg. Míg a kiterjesztett bűnszervezeti felelősségi koncepció fogalmi keretei között az ICTY elegendőnek tartotta a bűncselekmény valószínűsége előreláthatóságának bizonyítását, addig a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt a bűnösség megállapítása kereteinek ily mértékű bővítésére, jelen állapotok szerint, nem lesz mód. Itt ugyanis az ítélezésre irányadó a Római Statútum mentális

⁶⁴ MELONI (60. lj.) 493–494.

⁶⁵ *Prosecutor v. Katanga and Ngudjolo*, no. ICC-01-04-01-07-717, Decision on the Confirmation of Charges, 30 September 2008, para. 492–538.

⁶⁶ MELONI (60. lj.) 499.

elemről szóló, fent feltüntetett 30. cikke, mely szerint minden egyes társtettes tudatának és szándékának ki kell terjednie a bűncselekmény elkövetésére. Werle szerint a 30. cikkben szereplő „ellenkező rendelkezés hiányában” fordulat mozgásteret biztosít a rendelkezés rugalmas értelmezésére, a nemzetközi szokásjog analízise és az *ad hoc* törvényszékek következtetéseinek adaptálása útján,⁶⁷ a joggyakorlat azonban egyértelműnek tűnik.

Az ICC eddigi joggyakorlata azt mutatja, hogy az eshetőleges szándék (*dolus eventualis*) esetében is a vádlottnak egyértelműen bizonyíthatóan el kellett fogadnia annak jelentős valószínűségét, hogy a közös terv végrehajtása az adott bűncselekmény bekövetkezéséhez vezethet.⁶⁸ A Statútum 30. cikkének megfogalmazása, miszerint a vádlott a következményről legalábbis „tudta, hogy az események szokásos menetében az be fog következni”, közel áll a bizonyossághoz. A Bemba-ügyben hozott döntés szerint ez a sztenderd valójában magasabb küszöböt állít az eshetőleges szándékhoz képest, amely szerint a terhelt pusztán a nem kívánt következmény valószínűségét látja előre. Ha a Római Statútum szövegezői bele akarták volna foglalni a *dolus eventualis*-t a 30. cikkbe, használhatták volna a „bekövetkezhet” kifejezést.⁶⁹ Ezt a statútum-értelmezést támasztja alá az előkészítő iratok vizsgálata is, mely szerint a *dolus eventualis* alkalmazásának lehetősége utoljára az 1996. évi előkészítő bizottsági jelentésben bukkant elő, és azt követően nem képezte egyeztetés tárgyát.⁷⁰

Fontos azonban tisztázni, mit értünk eshetőleges szándék alatt az egyes nemzetközi büntetőbíróságok joggyakorlatában. Az ICTY joggyakorlata szerint a JCE III kiterjedhetne az alábbi példához hasonló esetekre: X vezérkari főnök, Y védelmi miniszter és Z államfő alkot egy bűnszervezetet, egy adott terület etnikai tisztogatása érdekében hadműveletről közös döntést alkotva. X és Y-nal előljáró-beosztott kapcsolatban álló műveleti zóna parancsnok alá beosztott szakaszparancsnok katonai egységében szolgáló A, B és C gyalogos katonákkal, akik polgári lakásokat fosztogattak a hadműveletben való részvételük során. A JCE III keretében alkalmazott eshetőleges szándék kritériumának értelmében Z is felelőssé tehető azért a fosztogatásért mint háborús bűncselekményért (minthogy az előrelátható következménye volt a civil lakosság deportálását célzó területfoglaló hadműveletnek), melyről nem volt tudomása neki címzett, a konkrét incidensekről szóló jelentés hiányában. Ha az egyéni bűnösség alapelvét tiszteletben kívánja tartani egy nemzetközi büntetőbírói fórum, a JCE III adaptálása könnyen eltérítheti e cél irányából.

A Római Statútum 25. cikk 3 (d) bekezdése sem értelmezhető úgy, hogy annak keretei közé beférjen a JCE III felelősségi alakzata. Ebben az esetben is a vádlott tudatának feltétlenül át kell fognia a fizikai elkövető által végrehajtott bűncselek-

⁶⁷ Gerhard WERLE: *Principles of International Criminal Law* (The Hague: T.M.C. Asser Press 2005) 114.

⁶⁸ *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, no. ICC-01-04-01-06-2842, Trial Judgment, 14 March 2012, para. 927–933.

⁶⁹ *Prosecutor v. Bemba*, no. ICC-1/05-01/08, Decision on the Confirmation of Charges, 15 June 2009, para. 363.

⁷⁰ Erről bővebben lásd MELONI (60. l.) 514–521.

ményt és annak eredményét, a pusztá előreláthatóság, feltételelezhetőség nem eleendő a bűnösség megállapításához e rendelkezés alapján sem.

Az ICC által alkalmazott, bűncselekmény feletti kontrollra épülő megközelítés számos, JCE-konceptiót érintő kritikát kiküszöböl, és a szubjektív megközelítést elutasítva közelebb áll az egyéni bűnösség alapelveinek érvényesítéséhez. Nem meglepő módon a többek között Cassese által szerzett esetjogi kommentárban megjelenik a kritikai észrevétel, miszerint csak abból adódik a különbség az ICC és az ICTY megközelítése között, hogy előbbi joggyakorlatának a Római Statútum értelmezésén, míg az utóbbiának a nemzetközi szokásjog analízisén kell alapulnia. Ezenkívül hangsúlyozza, hogy az ICC a kérdésben alkotott konklúzióiban elsősorban jogtudósok véleményére hagyatkozott.⁷¹ Az ICTY (és Cassese bíró) fent ismertetett, a második világháborút követő bírói döntések rugalmas értelmezésén alapuló, meggyőzőnek nem mondható szokásjogi analízisét tekintve a bagoly és a veréb esetére emlékeztet ez az észrevétel. Másfelől, ha osztható is az a nézet, miszerint a jogértelmezést elősegítő eszközök vonatkozásában nem áll sziklaszilárd lábakon a kérdéses érvelés, az egyéni bűnösség alapelveinek érvényesülése szempontjából megnyugtatóbb az ICC által alkalmazott koncepció. Más kérdés, hogy a jövő mutatja meg, hogy a Roxintól eredő teória kiállja-e napjaink fegyveres konfliktusainak a próbáját, melyekben kevésbé jellemzőek a szigorú hierarchikus struktúrába szerveződő fegyveres csoportok.

Vitathatatlan a közérdek, a nemzetközi közösség egészének érdeke, mely a kollektív formába szerveződő kriminalitással szembeni védelemhez kötődik, ahogyan arra a JCE felelősségi koncepcióját többekkel megalkotó Cassese hangsúlyozta. Felfogása szerint a kollektív kriminalitás megtorlása során nem lehet azt vizsgálni és megkülönböztetni, hogy a szervezet résztvevői milyen szerepet játszottak, és milyen mértékben segítették elő a közös bűnterv végrehajtását. Erre a büntetéskiszabás során lehetnek figyelemmel az eljáró bírák.⁷² Ezzel szemben alapvető jelentőségűnek tartom a tisztességes és jogszerű eljárás szempontjából, hogy a büntetéskiszabást megelőzően, a bizonyítékok mérlegelése és a bűnösség formájának és fokának megállapítása során egyéniesített vizsgálatot folytassanak a mindenkori nemzetközi büntetőbírói fórumok. Jogszerűség és egyéniesített büntetőjogi felelősségre vonás hiányában védhetetlen rés esik a nemzetközi büntetőbíráskodás pajzsán, mely megingatja az eljárások hitelességét és történelmi jelentőségét. Ebből a szempontból pedig az ICTY által alkotott bűnszervezeti felelősségi koncepciónak nincs helye a nemzetközi büntető igazságszolgáltatásban.

⁷¹ CASSESE (18. lj.) 360.

⁷² CASSESE (24. lj.) 112.